

GABRIEL
GARCÍA
MÁRQUEZ

ŽIVOT

GERALD MARTIN

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ

INÉ DIELA AUTORA

Cesty labyrintom:
Latinskoamerický román 20. storočia

Máriini muži
(preklad a kritické vydanie diela
Miguela Ángela Asturiasa *Hombres de maíz*)

GERALD MARTIN

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ

ŽIVOT

Prvé vydanie vo Veľkej Británii, 2008

© 2008 by Gerald Martin
Copyright © TIMY PARTNERS, spol. s r.o., 2009

Z anglického originálu *GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ:*

A LIFE preložil Igor Otčenáš, 2009.

Jazyková redaktorka Andrea Dvorská
Sadzba a zalomenie LAYOUT s.r.o., Bratislava

Vydalo vydavateľstvo TIMY PARTNERS spol. s r.o., Pražská 5, 811 04 Bratislava
Prvé vydanie 2009

Mapy: John Gilkes

Právo autorstva tohto diela bolo prisúdené a potvrdené Geraldovi Martinovi v súlade so zákonom o copyrighte, dizajne a patentoch z roku 1988.

Žiadnu časť tejto knihy nemožno reprodukovať bez písomného súhlasu vydavateľa, okrem krátkych citátov zahrnutých v kritických hodnoteniach a recenziách.

Pri hľadaní držiteľov copyrightu materiálu použitého v tejto knihe sme vyvinuli primerané úsilie, no ak sme niekoho neúmyselne prehliadli, vydavateľ ocení upozornenie na tento fakt. Pre právne účely sa pôvod fotografií a povolenie na uverejnenie textov uvedené na strane 623 pokladá za rozšírenie copyrightovej strany.

Originál vydalo vydavateľstvo
Bloomsbury Publishing Plc, Londýn, 2008

Katológový záznam CIP tejto knihy je k dispozícii v Britskej knižnici.

ISBN 978-80-89311-12-5

Na pamiatku

Georga Edwarda Martina a Sheily O'Keeffeovej,
Dennisa Shanona a Dorothy May Owenovej,
ako aj ich vnučkám Camille Jane a Leonie Jasmine.

Obsah

<i>Podakovanie</i>	ix
<i>Mapy</i>	xvi
<i>Predslov</i>	xix
Prológ: Tajomné korene (1800 – 1899)	1
PRVÁ ČASŤ DOMOV: KOLUMBIA: 1899 – 1955	
1. O plukovníkoch a stratených prípadoch (1899 – 1927)	11
2. Dom v Aracatake (1927 – 1928)	28
3. Za ruku so starým otcom (1929 – 1937)	42
4. Do školy: Barranquilla, Sucre, Zipaquirá (1938 – 1946)	59
5. Univerzitný študent a <i>Bogotazo</i> (1947 – 1948)	89
6. Znovu na Pobreží:	
Novinársky elév v Cartagene (1948 – 1949)	104
7. Barranquilla: Kníhkupec a bohéma (1950 – 1953)	121
8. Znovu v Bogote: Reportérske eso (1954 – 1955)	154
DRUHÁ ČASŤ V ZAHRANIČÍ: EURÓPA A LATINSKÁ AMERIKA: 1955 – 1967	
9. Objavenie Európy: Rím (1955)	175
10. Hlad v Paríži: Bohéma (1956 – 1957)	186
11. Za železnou oponou:	
Východná Európa počas studenej vojny (1957)	208
12. Venezuela a Kolumbia:	
Zrodenie Veľkej Matróny (1958 – 1959)	222

13. Kubánska revolúcia a Spojené štáty (1959 – 1961)	247
14. Útek do Mexika (1961 – 1964)	259
15. Čarodejník Melquiades: <i>Sto rokov samoty</i> (1965 – 1966)	284
16. Konečne sláva (1966 – 1967)	300

TRETIA ČASŤ SVETÁK: CELEBRITA A POLITIKA: 1967 – 2006

17. Barcelona a latinskoamerický boom:	
Medzi literatúrou a politikou (1967 – 1970)	314
18. Osamelý autor píše pomaly:	
<i>Patriarchova jeseň</i> a širší svet (1971 – 1975)	333
19. Čile a Kuba: García Márquez pre revolúciu (1973 – 1979)	358
20. Návrat k literatúre: <i>Kronika vopred ohlásenej smrti</i>	
a Nobelova cena (1980 – 1982)	387
21. Šialenosť slávy a vôňa guajavy:	
<i>Láska v čase cholery</i> (1982 – 1985)	420
22. Proti oficiálnej histórii: Márquezov Bolívar	
(<i>Generál v labyrinte</i>) (1986 – 1989)	442
23. Návrat do Maconda? Správa o historickej katastrofe	
(1990 – 1996)	469
24. García Márquez v sedemdesiatke a za ňou:	
Spomienky a smutné pobehlice (1997 – 2006)	502
Epilóg: Nesmrteľnosť: Nový Cervantes (2006 – 2007)	535
<i>Rodostromy</i>	544
<i>Poznámky</i>	551
<i>Bibliografia</i>	611
<i>Pôvod fotografií a povolenie na uverejnenie textov</i>	623
<i>Index</i>	628

Podakovanie

Jednou z nevyhnutných naliehavostí biografického výskumu je, že musíte požiadať nespočetné množstvo ľudí o nespočetné množstvo láskavostí. Väčšina z oslovených odpovedá s láskavosťou a dobrou vôľou, aj keď z toho, čo pre vás podnikne, nemá absolútne nič. Len zriedkavo však býva literárny vedec zviazaný až toľkým ľuďom, ba čo viac, tak hlboko a beznádejne zviazaný výraznej časti z nich – aj keď, prirodzene, prípadné nedostatky knihy idú iba na môj vrub.

Hlavne a predovšetkým chcem v Anglicku (a v Spojených štátoch) poďakovať svojej manželke Gail, ktorá mi celých osemnásť rokov s mimoriadnou obetavosťou, oddanosťou a (väčšinu času) s trpezlivosťou pomáhala rešeršovať, pripravovať a písať túto knihu. Bez nej by som na jej dokončenie potreboval ešte celé roky. Chcem sa tiež poďakovať svojim dcéram Camille a Leonie, ktoré sa nikdy nestážovali, ak sme ich občias zanedbávali, ako aj ich rodinám, ktoré máme strašne radi. Po druhé: ďakujem môjmu drahému priateľovi Johnovi Kingovi z Warwickskej univerzity, ktorý čítal obe verzie tejto knihy, vrátane tej dlhšej, a ktorý ich čítal naraz a takým spôsobom, ktorý odľahčil moju neurózu a maximalizoval môj čas a úsilie. Budem mu navždy povďačný.

Rukopis knihy čítali aj Gail Martinová, Andrew Cannon, Leonie Martinová Cannonová, Liz Calderová a Maggie Traugottová, ktoré prispeli mnohými neoceniteľnými radmi.

Nedokážem celkom vyjadriť svoju vďačnosť Gabrielovi Garcíovi Márquezovi a Mercedes Barchovej. Len málo manželských párov má toľko verejných a súkromných povinností ako oni, pritom sa však voči mne takmer dve desaťročia správali vždy slušne, úctivo a s dobrou náladou,

a to napriek spoločnému vedomiu – o ktorom sme nikdy nahlas nehovorili, že existuje len málo podobne vyčerpávajúcich – a najmä takých ďalekosiahlych – spôsobov porušovania osobnej slobody, ako sú ustavičné a nepredvídateľné žiadosti a požiadavky pisateľa biografie. Ich synovia Rodrigo a Gonzalo (a Gonzalova manželka Pía) boli vždy priateľskí a nápomocní. Ich sekretárky, najmä Blanca Rodríguezová a Mónica Alonsová Garayová, mi vždy pomohli. Rovnako aj ich neter Margarita Márquezová Caballerová, sekretárka v Bogote, ktorá bola nielen šarmantná, ale aj efektívna a nápomocná nad rámec svojich povinností. Carmen Balcellsová, Márquezova agentka v Barcelone, so mnou pri rôznych príležitostiach viedla dlhé rozhovory a vo veľkej miere sa podieľala na tomto diele – a to na začiatku i na konci. V posledných rokoch ma veľmi podporoval Jaime Abello, riaditeľ Nadácie nového latinskoamerického žurnalizmu v Cartagene, ako ak jeho kolega, nezdolný Jaime García Márquez. Nebyť hlavne Alquimia Peñu, riaditeľa Nadácie novej latinskoamerickej kinematografie v Havane, zrejme by som sa s Gabrielom Garcíom Márquezom nikdy nezoznámil. Neskôr to bol Antonio Núñez Jiménez, ktorý mi odhalil svoje unikátne poznatky o vzťahu medzi Garcíom Márquezom a Fidelom Castrom, a takisto mi ponúkol priestory svojej nadácie Fundación de la Naturaleza y el Hombre v Havane.

V Kolumbii som mal vďaka svojej *cachacovskej* priateľke Patricii Castañovej, jej ochote, znalosti krajiny a schopnosti nadväzovať kontakty také výhody a zdroje, aké sú pre výskumníka neoceniteľné – nielen preto, že bez jej pomoci by toto bola celkom iná kniha, ale aj preto, lebo celý výskum a príprava by bez priateľstva a pohostinnosti jej i jej manžela Fernanda Caiceda boli oveľa menej zaujímavé a radostné. Gustavo Adolfo Ramírez Ariza v Bogote prispel k môjmu pochopeniu Márquezovho vzťahu k hlavnému mestu (napriek tomu, že je *costeño*), pričom mi poskytol kľúčovú pomoc pri fotografickom materiáli a iných detailoch (ďakujem aj jeho matke Ruth Arizovej); Rosalía Castrová, Juan Gustavo Cobo Borda, Margarita Márquezová Caballerová a Conrado Zuluaga – tí všetci mi bez váhania a ochotne otvorili svoje súkromné archívy v Kolumbii, ktoré sa mi stali nevyčerpateľným zdrojom materiálu. Heriberto Fiorillo mi láskavo sprístupnil zdroje novej „La Cuevy“ a Rafael Darío Jiménez mi bol zasväteným a dobrosrdečným sprievodcom po meste Aracataca.

V Kolumbii som mal tiež tú česť stretnúť sa pri niekoľkých príležitostiach nielen s matkou Gabriela Garcíu Márqueza, Luisou Santiagou Márquezovou Iguarán de Garciovou, ale bol som jeho príbuznými, najmä bratmi a sestrami a ich polovičkami a deťmi, prijatý takmer ako člen rodiny („el tío Yeral“). Bolo by sebecké snažiť sa vybrať niekoho z nich, pretože som vďačný im všetkým, a to nielen za informácie, ale aj za mimoriadnu ľudskú skúsenosť, ktorej sa mi od nich dostalo individuálne, aj kolektívne: Margot Garciová Márquezová; Luis Enrique García Márquez a Graciela Morelliová a ich deti; Aída Rosa Garciová Márquezová; Ligia Garciová Márquezová (rodinná genealogička, boží dar pre každého životopisca); Gustavo García Márquez a Lilia Travecerová a ich syn Daniel García Traveceró; Rita Garciová Márquezová a Alfonso Torres, Alfonsito a všetci ostatní; Jaime García Márquez a Margarita Muniveová; Hernando (Nanchi) García Márquez; Abelardo García a rodina; Germaine (Emy) García; a napokon – no isto nie až na koniec – nezabudnuteľný (a tak veľmi chýbajúci) Eligio (Yiyo) García Márquez, jeho žena Myriam Garzónová a ich synovia Esteban García Garzón a Nicolás García Garzón. Dúfam, že v ďalšom zväzku pridám viac „biografie rodiny“.

Spomedzi rozvetvenej rodiny som sa spoznal so spisovateľom Joséom-Louisom Díazom Granadosom a jeho synom Fredericom, ktorí mi poskytli pomoc, ako aj s jeho matkou Margot Valdeblánquez de Díaz-Granadosovou (ďalšia z nenahraditeľných pamätníčok), ďalej s Joséom Stevensonom, ďalším cteným spisovateľom a dobrým priateľom, ktorého znalosti o Bogote boli nenahraditeľné, Oscarom Alarcónom Núñezom (ďalší spisovateľ – rodina sa pýši niekoľkými), Nicolásom Ariasom, Myriam Barchovou, Arturoom Barchom Velillom, Héctorom Barchom Velillom, Heribertom Márquezovou, Ricardom Márquezom Iguaránom, Margaritou Márquezovou Caballerovou (spomenutou vyššie), Rafaelom Osoriom Martínezom a Ezequielom Iguaránom Iguaránom.

V Paríži ma vždy privítala a bola nápomocná Tarchia Quintana de Rossofová, spolu so svojím nebohým manželom Charlesom Rossofom. Bolo mi cťou sa s ňou spoznať.

Po celom svete som okrem ľudí, ktorých som spomenul vyššie, spovedal aj ďalších, medzi ktorými boli: Marco Tulio Aguilera Garramuño, Eliseo (Lichi) Alberto, Carlos Alemán, Guillermo Angulo, Consuelo Araujonoguerová („La Cacica“), Germán Arciniegas, Nieves Arrazloa de Muñozová Suayová, Holly Aylettová, Carmen Balcellsová, Manuel

Barbachano, Virgilio Barco, Miguel Barnet, Danilo Bartulín, María Luisa Bembergová, Belisario Betancur, Fernando Birri, Juan Carlos Botero, Pacho Bottía, Ana María Busquets de Canová, Antonio Cabellero, María Mercedes Carranzová, Álvaro Castaño a Gloria Valenciová, Olga Castañová, Rodrigo Castaño, José María Castellet, Fidel Castro Ruz, Rosalía Castrová, Patricia Cepedová, Teresa (Tita) Cepedová, Leonor Cercharová, Ramón Chao, Ignacio Chaves, Hernando Corral, Alfredo Correa, Luis Carmelo Correa, Poncho Cotes, Louis Coudurier Sayago, Claude Couffon, Antonio Daconte, Malcolm Deas, Meira Delmarová, José Luis Díaz-Granados, Eliseo Diego, Lisandro Duque, Ignacio Durán, María Jimena Duzánová, Jorge Edwards, María Luisa Elfóvá, Rafael Escalona, José Espinosa, Ramiro de la Espriella, Filemón Estrada, Etzael a jeho sestra v Barrancase, Luis a Leticia Feduchiovci, Roberto Fernández Retamar, Heriberto Fiorillo, Cristo Figueroa, Víctor Flores Olea, Elida Fonsecaová, José Font Castro, Marcos María Fossy, Alfonso Fuenmayor (som tvojím dlžníkom za nezabudnutelnú cestu po starej Barranquille), Carlos Fuentes, Norman Gall, José Gamarra, Santiago Gamboa, Heliodoro García, Mario García Joya, Otto Garzón Patiño, Víctor Gaviria, Jacques Gilard, Paul Giles, Fernando Gómez Agudelo, Raúl Gómez Jattin, Katya Gonzálezová, Antonio González Jorge a Isabel Larová, Juan Goytisolo, Andrew Graham-Yooll, Edith Grossmanová, Oscar Guardiola, Tomás Gutiérrez Alea, Rafael Gutiérrez Girardot, Guillermo Henríquez, Jaime Humberto Hermosillo, Ramón Illán Bacca, Michael Jiménez, José Vicente Katarín, María Lucia Lepeckiová, Susana Linares de Vargasová, Miguel Littín, Jordi Lladó Vilaseca, Felipe López Caballero, Nereo López Mesa („Nereo“), Alfonso López Michelsen, Aline Mackissacková Maldonadová, „Magola“ v Guajire, Berta Maldonadová („La Chaneca“), Stella Malagónová, Gonzalo Malarino, Eduardo Marceles Daconte, Joaquín Marco, Guillermo Marín, Juan Marsé, Jesús Martín-Barbero, Tomás Eloy Martínez a Gabriela Esquivaldová, Carmelo Martínez Conn, Alberto Medina López, Jorge Orlando Melo, Consuelo Mendozová, Elvira Mendozová, María Luisa Mendozová („La China“), Plinio Apuleyo Mendoza, Domingo Miliani, Luis Mogollón a Yolanda Pupová, Sara de Mojicová, Carlos Monsiváis, Augusto (Tito) Monterroso a Barbara Jacobsová, Beatriz de Mourová, Annie Morvanová, Álvaro Mutis a Carmen Miraclová, Berta Navarrová, Francisco Norden, Elida Noriegová, Antonio Núñez Jiménez, Alejandro Obregón, Ana María Ochoová, Montserrat Ordóñezová, Jaime („El

Mono“) Osorio, William Ospina, Leonardo Padura Fuentes, Edgardo („Cacho“) Pallero, James Papworth, Nohra Parrová, Alquimia Peñová, Antonio María Peñaloza Cervantes, Gioconda Pérezová, Eduardo Posada Carbó, Roberto Pombo, Elena Poniatowska, Francisco (Paco) Porrúa, Gertrudis Prasca de Amínová, Gregory Rabassa, Sergio Ramírez Mercado, César Ramos Hernández, Kevin Rastopolous, Rosa Regásová, Alastrair Reid, Juan Reinoso a Virginia de Reinosová, Laura Restrepová, Ana Ríosová, Julio Roca, Juan Roda a María Fornaguer de Rodová, Héctor Rojas Herazo, Teresita Román de Zureková, Vicente Rojo a Albita, Jorge Eliécer Ruiz, José („El Mono“) Salgar, Daniel Samper, Ernesto Samper, María Elvira Samperová, Jorge Sánchez, Enrique Santos Calderón, Lászlo Scholz, Enrique Scopell a Yolanda, Elba Solanová, Carmen Delia de Solanová, Urbano Solano Vidal, José Stevenson, Jean Stubbsová, Gloria Trianová, Jorge Alí Triana, Hernán Urbina Jairo, Margot Valdeblánquez de Díaz-Granadosová, Germán Vargas, Mauricio Vargas, Mario Vargas Llosa, Margarita de la Vegová, Estela Villamizarová, Luis Villar Borda, Erna Von den Waldová, Ben Woolford, Daniel Woolford, señor a señora Wunderlichovci, Marta Yancesová, Juan Zapata Olivella, Manuel Zapata Olivella, Gloria Zeová a Conrado Zuluaga. Tým všetkým za niečo vďačím a bol by som rád, keby som mohol spresniť, s čím mi kto konkrétne pomohol. Lenže to by musela byť kniha sama o sebe.

Za informácie, rozhovory a iné formy pomoci a pohostinnosti ďakujem ďalším ľuďom, medzi ktorých patria: Alberto Abello Vives, Hugo Achugar, Claudia Aguilerová Neirová, Frederico Álvarez, Jon Lee Anderson, Manuel de Andreis, Lucho Argáez, Ruth Margarita Arizová, Oscar Arias, Diosa Avallanesová, Salvador Bacarisse, Frank Bajak, Dan Balderston, Soraya Bayuelová, Michael Bell, Giuseppe Bellini, Mario Benedetti, Samuel Beracasa, John Beverley, Fernando Birri, Hilary Bishopová a Daniel Mermelstein, Martha Bossíová, Juan Carlos Botero, Pacho Bottía, Gordon Brotherston, Alejandro Bruzual, Juan Manuel Buelvas, Julio Andrés Camacho, Homero Campa, Alfonso Cano, Fernando Cano, Marisol Canová, Dicken Castro, Juan Luis Cebrián, Fernando Cepeda, María Inmaculada Cercharová, Jane Chaplinová, Geoff Chew a Carmen, Fernando Colla a Sylvie Josserandová, Oscar Collazos a Ximena, Susan Corbeserová, Antonio Cornejo Polar, Sofía Cotesová, George Dale-Spencer, Régis Debray, Jörg Denzer a Ledy Di, Jesús Díaz, Mike Dibb, Conchita Dumoisová, Alberto Duque López, Kenya C. Dworkin y Méndezová,

Diamela Eltitová, Alan Ereira, Cristo Figueroa, Rubén Fonseca, Juan Forero, Fred Fornoff, José Gamarra, Diego García Espinosa a Dolores Calviñová, Verónica Garibottová, Rosalba Garzová, César Gaviria a Ana Milena Muñozová, Luz Mery Giraldivá, Margot Glantzová, Catalina Gómezová, Richard Gott, Sue Harper Ditmarová, Luis Harss, Andrés Hoyos, Antonio Jaramillo („El Perro Negro“), Fernando Jaramillo, Carlos Jáuregui, Orlando a Lourdes Jiménez Visbalovci, Don Klein, Carmenza Klinová, John Kraniauskas, Henry Laguado, Patricia Larová, Catherine LeGrandová, Patricia Llosa de Vargasová, Fabio a Maritza López de la Rochovci, Juan Antonio Masoliver, Tony McFarlane, Peter McGinley, Max McGowan-King, María Emma Mejíová, María del Pilar Melgarejová, Moisés Melo a Guiomar, Sara de Mojicová, Oscar Monsalve, Mabel Morañová, Delynn Myersová, Víctor Nieto, Elida Noriegová, Harley D. Oberhelmanová, John O’Leary, Raúl Padilla López, Nohra Parrová, Michael Palencia-Roth, Alexandra María Parachiniová, Rafael Pardo, Felipe Paz, Conchita Penillová, Pedro Pérez Sarduy, Carlos Rincón, Manuel Piñeiro („Barbarroja“), Natalia Ramírezová, Arturo Ripstein, Jorge Eduardo Ritter, Isabel Rodríguezová Vergarová, Jorge Eliécer Ruiz, Patricio Samper a Genoveva Carrasco de Samperová, Noemí Sanínová, Amos Segala, Narcís Serra, Donald L. Shaw, Alain Sicard, Ernesto Sierra Delgado, Antonio Skármeta, Pablo Sosa Montes de Oca, Adelaida Sourdisová, David Streitfeld, Gustavo Tatis Guerra, Michael Taussig, Totó la Momposina, Adelaide Trujillová a Carlos („Caturro“) Mejía, Carlos Ulanovsky, Aseneth Velázquezová, Erna Von der Waldová, Dan Weldon, Clare Whitová, Colin White, Edwin Williamson, Michael Wood, Anne Wrightová a Marc Zimmerman. Opätovne – aj tu by som rád popísal každý detail ich príspevkov, poväčšine podstatných, niektorých až rozsiahlych. Tým, na ktorých som zabudol, sa úprimne ospravedlňujem.

Rovnako ďakujem Rogerovi MacDonaldovi, knihovníkovi z Portsmouthskej univerzity v Anglicku za jeho neutíchajúcu pomoc na začiatku tohto projektu, ako aj legendárnemu Eduardovi Lozanovi, knihovníkovi latinskoamerickej knižnice Pittsburghskej univerzity.

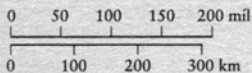
Po celé roky mi poskytovali neoceniteľnú podporu dekáni Peter Koehler a John Cooper z Fakulty umenia a vedy Pittsburghskej univerzity.

Musím sa tiež poďakovať Neilovi Beltonovi, mimoriadnemu editorovi, ktorý bol pôvodcom myšlienky tejto knihy; strávili sme spolu príjemné chvíle.

Moja agentka Elizabeth Sheinkmanová vkročila do môjho života v prozreteľnú chvíľu a zakaždým prichádzala s tvorivými nápadmi a bola mi oporou; patrí jej moja vrúcna vďaka.

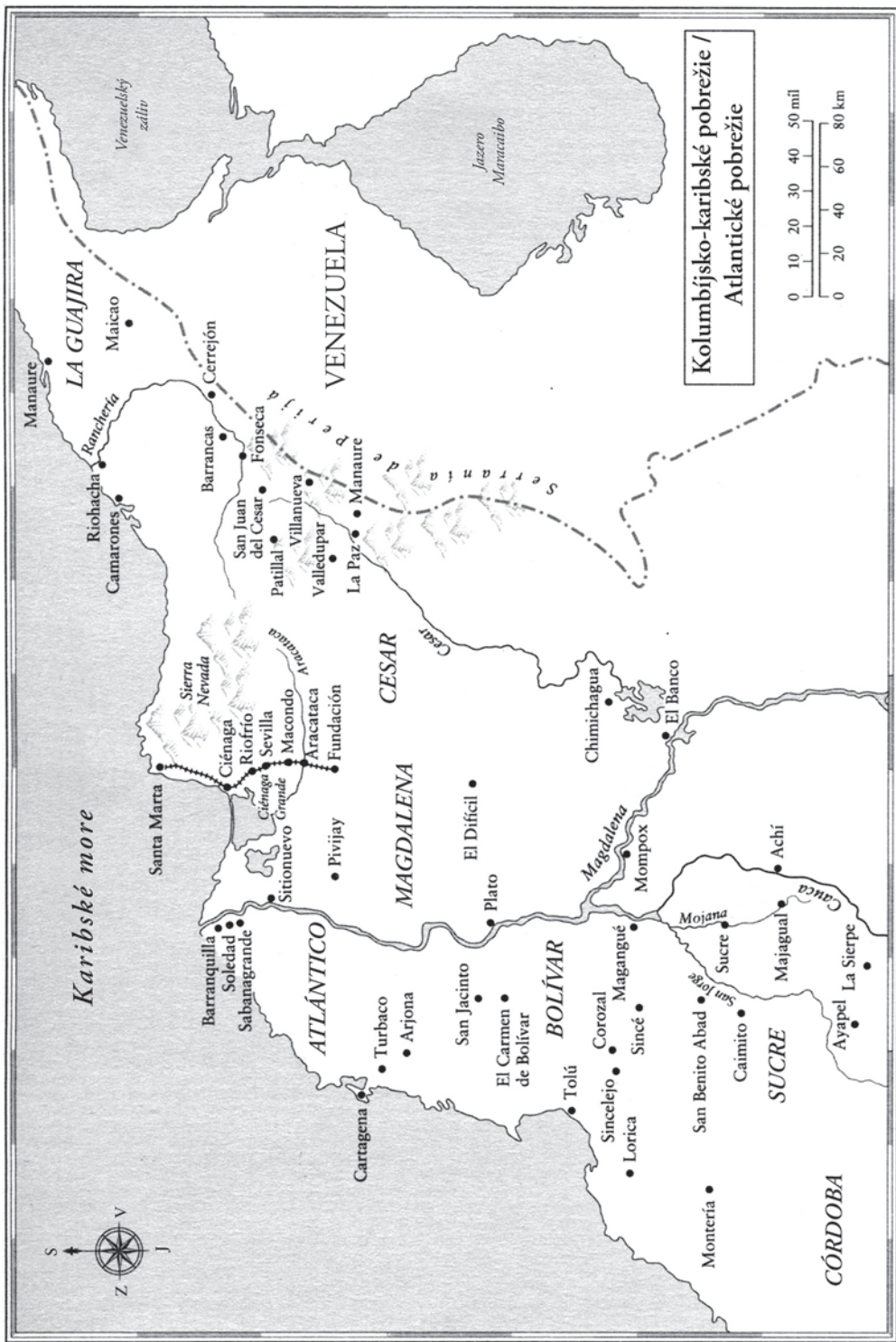
Napokon je tu tím z vydavateľstva Bloomsbury – Ruth Loganová, Nick Humphrey, uvážlivá a nevyčerpatelná Emily Sweetová, nezdolný Bill Swainson, ktorého diplomatické zručnosti a inšpiratívna redakčná práca boli absolútne kľúčové – zaobchádzali so svojim váhavým autorom s trpezlivosťou a pozornosťou, ďaleko presahujúcou ich pracovné povinnosti; kniha je oveľa lepšia vďaka ich neutíchajúcemu úsiliu, za čo im všetkým úprimne ďakujem.

KOLUMBIA

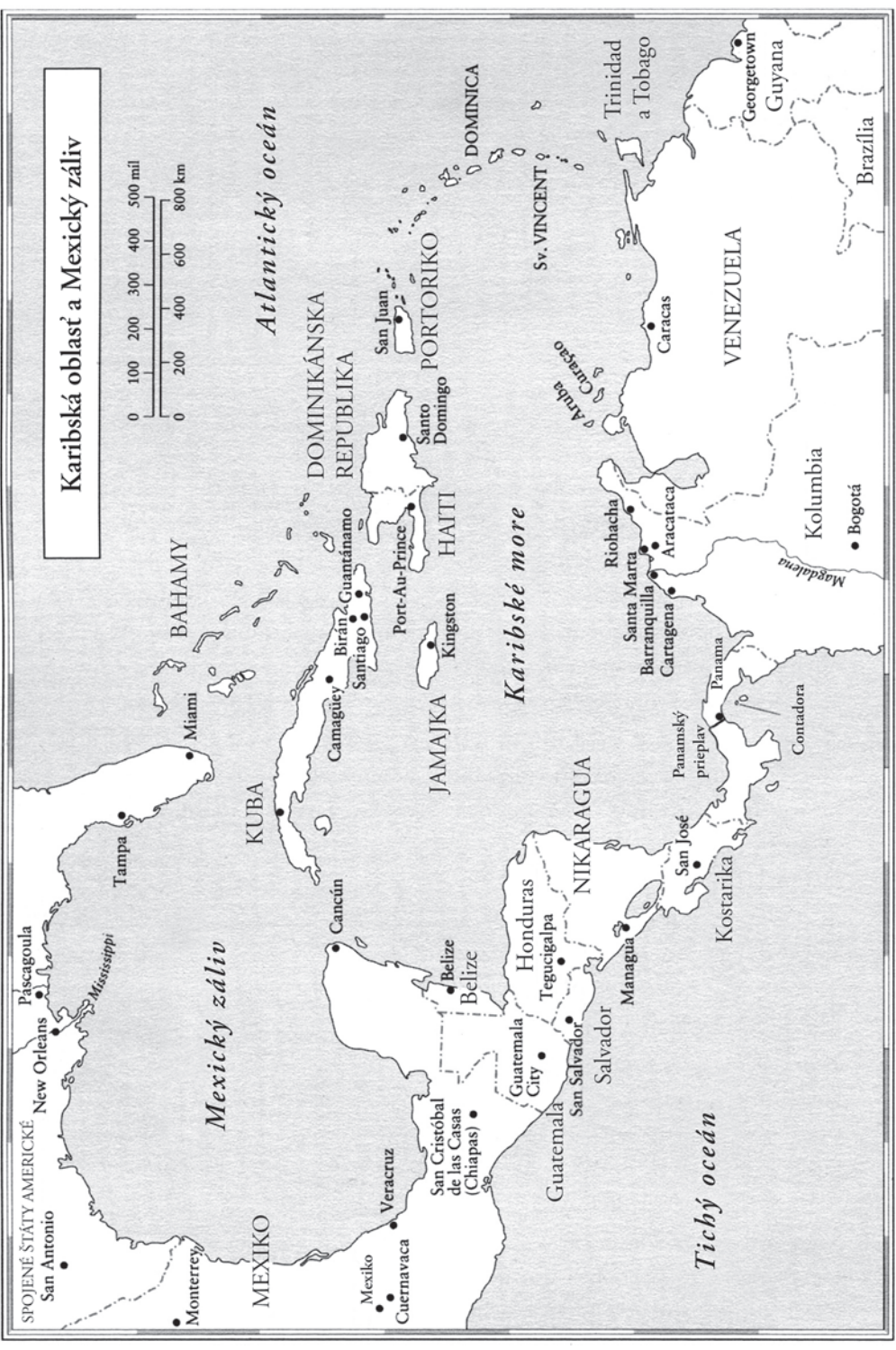
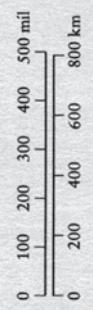
Karibské more

Kolumbijsko-karibské pobrežie /
Atlantické pobrežie

Karibská oblast a Mexický záliv

Predslov

Gabriel García Márquez, narodený v Kolumbii v roku 1927, je najznámejším spisovateľom pochádzajúcim z „tretieho sveta“, a najznámejším predstaviteľom literárneho štýlu označovaného ako „magický realizmus“, ktorý sa ukázal byť úžasne produktívnym v ďalších rozvojových krajinách a medzi románopiscami, ktorí o nich písali – ako Salman Rushdie, aby sme pripomenuli aspoň jeden všeobecne známy príklad. García Márquez je pravdepodobne najobdivovanejším a najreprezentatívnejším latinsko-americkým románopiscom všetkých čias aj samotnej Latinskej Ameriky; dokonca aj v „prvom svete“, teda v Európe a v Spojených štátoch, a v dobe, keď je ťažké nájsť všeobecne uznávaných veľkých spisovateľov, nemá jeho reputácia za posledných štyridsať rokov obdobu.

Vskutku, ak sa pozrieme na spisovateľov 20. storočia, zistíme, že „veľké mená“, na ktorých sa zhodne kritika, patria do obdobia prvých štyridsiatich rokov storočia (Joyce, Proust, Kafka, Faulkner, Woolfová); v druhej polovici storočia panuje zhoda vari iba na Garcíovi Márquezovi. Jeho majstrovské dielo *Sto rokov samoty*, vydané v roku 1967 – kniha, ktorá sa objavila na vrchole prechodu medzi modernistickým a postmoderným románom, je vari jediným dielom medzi rokmi 1950 a 2000, ktoré si našlo nadšených čitateľov doslova v každej krajine a kultúre sveta. V tomto zmysle a v oboch aspektoch: v jej téme – v širšom ako stret „tradície“ a „modernity“ – a v jej prijatí, nebude vari prehnané konštatovať, že ide o prvý vskutku „globálny“ román na svete.

Ale García Márquez je zriedkavým fenoménom aj v inom zmysle. Je to seriózny, ale aj populárny spisovateľ – ako Dickens, Hugo či Hemingway –, ktorý predáva milióny kníh a ktorého status celebrity dosahuje

parametre športovcov, hudobníkov alebo filmových hviezd. Keď dostal v roku 1982 Nobelovu cenu za literatúru, bol najpopulárnejší laureát modernej doby. V Latinskej Amerike – v regióne, ktorý sa navždy zmenil po tom, ako García Márquez vymyslel malú komunitu menom Macondo, ho všetci poznajú pod prezývkou Gabo a je pre nich niečo ako Charlie pre nemý film a Pelé pre futbal. Hoci patrí k štyrom či piatim najväčším osobnostiam 20. storočia svojho kontinentu, narodil sa v príslovečnom „mieste uprostred ničoho“, v mestečku so sotva desiatimi tisíckami zväčša negramotných obyvateľov, s nespevnenými cestami, bez kanalizácie menom Aracataca, čiže v „Maconde“, ktoré vyvoláva v ľuďoch na prvé počutie úsmev (možno preto, lebo ich pozornosť upúta zvuková podoba so slovom „abrakadabra“). Len veľmi málo známych spisovateľov z ktoréhokoľvek kúta zemegule pochádza z takých malomestských pomerov, navyše len málo z nich prežívalo svoju dobu, kultúrne i politicky, tak naplno a hlboko ako on.

García Márquez je dnes veľmi bohatý muž so siedmimi domami v luxusných štvrtiach v piatich krajinách. V posledných desaťročiach mohol požadovať (alebo obvykle odmietat) päťdesiatisíc dolárov za polhodinový rozhovor. Ak chcel, jeho články uverejnili ktoréhokoľvek noviny na svete a inkasoval za to značné sumy. Podobne ako u Shakespeara, tituly jeho kníh sa objavujú ako narážky v titulkoch časopisov po celej planéte („sto hodín samoty“, „kronika predčasne ohlásenej katastrofy“, „jeseň diktátora“, „láska v čase peňazí“). Takmer polovicu života musí znášať neuveriteľne vysoký status celebrity. Jeho priazeň a priateľstvo vyhľadávali bohatí, známi a mocní – François Mitterrand, Felipe González, Bill Clinton, väčšina posledných prezidentov Kolumbie a Mexika, nehľadiac na množstvo iných celebrit. No napriek svojmu úchvatnému literárnemu a finančnému úspechu zostáva celý život mužom pokrokovej lavice, obhajcom prosperujúcich vecí a tvorcom pozitívnych projektov, vrátane založenia vplyvných žurnalistických a filmových inštitútov. Súčasne je už vyše tridsať rokov trvalým zdrojom kontroverzie a kritiky jeho blízke priateľstvo s ďalším politickým lídrom, Fidelom Castrom.

Pracoval som na tejto biografii sedemnášť rokov. (Keď som napísal vyše dvetisíc stránok a šesťtisíc poznámok, zrazu som si uvedomil, že tento projekt vlastne vôbec nemusím dokončiť. To, čo teraz ponúkam čitateľovi, je skrátaná verzia oveľa rozsiahlejšieho, takmer dokončeného životopisu, ktorý som mal – ak by mi to život dovolil – v úmysle vydať o pár rokov.

Ale potom som si uvedomil, že by som mal s touto gargantuovskou záležitosťou trochu počkať. Rozhodol som sa prepaširovať nazhromaždené zistenia a poznatky do kratšieho, relatívne kompaktného rozprávania, kým objekt tohto diela, muž po osemdesiatke, ešte stále žije a je schopný si to prečítať.) V protiklade k tomu, čo mi každý na začiatku tvrdil („Nikdy sa k nemu nedostaneš, a ak áno, tak nebude spolupracovať.“), zoznámil som sa s Garcíom Márquezom len pár mesiacov po začatí práce. A hoci práve nežiaril nadšením („Prečo chcete písať životopis? Životopisy znamenajú smrť.“), bol priateľský, pohostinný a tolerantný. Kedykoľvek sa ma spýtali, či je môj životopis autorizovaný, odpovedal som vždy rovnako: „Nie, nie je to autorizovaný životopis, je to tolerovaný životopis.“ A potom na moje zmätené prekvapenie a vďaka, sám García Márquez v roku 2006 pre svetovú tlač prehlásil, že som jeho „oficiálny“ životopisec. Zrejme som sa takto stal jeho jediným oficiálnym tolerovaným životopiscom! To je mimoriadne privilégium.

Ako je známe, vzťah medzi životopiscom a subjektom životopisu je komplikovaný. Ale ja som mal šťastie. Ako profesionálny novinár a spisovateľ, ktorý sám vo svojich románoch využíva životy tých, ktorých pozná, bol García Márquez prinajmenšom mimoriadne tolerantný. Keď som sa s ním prvýkrát stretol v roku 1990 v Havane, akceptoval môj návrh pod jednou podmienkou: „Len ma nenútte urobiť tú robotu za vás.“ Myslím, že by teraz súhlasil, že som ho naozaj nenútil robiť svoju prácu, hoci mi vždy pomohol, keď som to naozaj potreboval. Kvôli tomuto životopisu som urobil takmer tristo rozhovorov, mnoho z nich s kľúčovými osobnosťami, ktoré už nie sú medzi nami. Ale som si istý, že taký Fidel Castro či Felipe González by medzi nimi zrejme neboli, nebyť toho, že im Gabo poslal signál, že je to v poriadku. Dúfam, že je to v poriadku aj teraz, keď možno číta moju knihu. Nikdy to medzi nami nebolo „od srdca k srdcu“, ako o tom nepochybne snívajú životopisci, pretože to považoval za „neslušné“. Aj tak sme však za tých sedemnást rokov strávili spolu v rôznych obdobiach a na rôznych miestach celý jeden mesiac, v súkromí, i na verejnosti. Som presvedčený, že len málo iných ľudí sa dozvedelo také veci, aké mi prezradil. Ani tak sa ma však nesnažil ovplyvňovať a vždy hovorieval s kombináciou etiky a cynizmu rodeného novinára: „Len píšete, čo vidíte; čokoľvek napíšete, to budem.“

Tento životopis bol síce rešeršovaný v španielčine, všetky diela prečítané v španielčine a v španielčine boli vedené i všetky rozhovory, aj tak je

však kniha napísaná v angličtine (španielsky preklad vyjde v roku 2009). Nedá sa teda nepoznamenáť, že obvyklejším postupom pri písaní životopisu – najmä ak ide o prvý kompletný – je, aby ho napísal spoluobčan, ktorý pozná nielen krajinu, ale aj subjekt sám, a ktorý rozumie aj najjemnejším nuansám akejkoľvek komunikácie. Toto nie je môj prípad – odhliadnuc od toho, že García Márquez je medzinárodnou postavou, nielen svetoznáмым Kolumbijčanom. Ale ako si raz on sám, možno nie celkom úprimne, vzdychol, keď niekto v rozhovore spomenul moje meno: „Och áno, ale ja si myslím, že každý spisovateľ so sebaúctou by mal mať anglického životopisca.“ Podozrievam ho však, že mojou jedinou hodnotou v jeho očiach bola iba moja celoživotná láska a primknutosť ku kontinentu, na ktorom sa narodil.

Nebolo ľahké nájsť si cestu medzi množstvom verzií, ktoré García Márquez poskytol k takmer všetkým dôležitým momentom vo svojom živote. Ako Mark Twain, ku ktorému ho možno výstižne prirovnať, má rád dobrý žart, nehovoriac o povedačkách, má rád uspokojivo poprepletaný príbeh, najmä ak sa týka základných udalostí v jeho vlastnom živote; a zároveň je hravý, antiakademický a vášnivo uprednostňuje mystifikáciu a zemité huncútstvo, ak treba zmiasť novinárov. On sám to nazýva *mamagallismo* (o tom viac neskôr; pre túto chvíľu to diskkrétne preložme ako „robenie psiny“). Aj keď si človek môže byť istý, že ktorákolvek časť anekdoty je založená na niečom, čo sa „naozaj stalo“, nemôže si to vtiesnať do jednej formičky, pretože zistí, že väčšinu svetoznámych príbehov zo svojho života vyrozprával v rôznych verziách a vo všetkých bolo prinajmenšom zrunko pravdy. S touto mýtomániou, ktorou som sa radostne nakazil (teda vo svojom vlastnom živote, dúfam, že nie v tejto knihe), mám osobnú skúsenosť. Rodina Garcíu Márqueza bola zakaždým ohromená mojou uvzatosťou a ochotou vrhnúť sa do takého výskumu, do akého by sa pustili iba blázni a Angličania. Aj keď som zistil, že nie je možné vyplieť všetky mýty, ktoré García Márquez sám rozosieva, očividne on sám verí, že som – na dôkaz svojej mánie – raz strávil celú noc v daždi na lavičke v Aracatake, aby som „nasiakol atmosférou“ mesta, kde sa môj hrdina narodil.

Po toľkých rokoch ťažko uveriť, že kniha napokon vznikla a teraz píšem jej predslov. Mnoho vyhorených životopiscov – a mnoho oveľa osvietenejších, než ja – dospelo k presvedčeniu, že čas a úsilie, ktoré do takejto práce investovali, nestoja ani za fajku dymu, a že iba blázni a poblúdení sa púšťajú do takéhoto diela, vedení vari iba možnosťou ocitnúť sa a identifikovať sa

so spoločnosťou veľkých, dobrých či aspoň slávnych. Aj ja mám nutkanie súhlasiť s týmto záverom; ale ak existuje nejaká téma, hodná investovania takmer štvrtiny vlastného života, tak je to nepochybne mimoriadny život a kariéra Gabriela Garcíu Márqueza.

Gerald Martin, júl 2008

PROLÓG

Tajomné korene

V jedno horúce, dusivé ráno začiatkom 30. rokov 20. storočia cestovala tropickým pobrežím severnej Kolumbie mladá žena. Pozerala sa z okna vlaku spoločnosti United Fruit Company na priľahlé banánové plantáže, ktoré sa rad za radom mihotali zo slnka do tieňa. Preplavila sa nočným parníkom v oblaku komárov cez Ciénagský močiar z karibského prístavu Barranquilla a teraz cestovala Banánovou zónou do malého vnútrozemského mestečka menom Aracataca, v ktorom pred niekoľkými rokmi zanechala u starnúcich rodičov svoje prvorodené dieťa, syna Gabriela. Luisa Santiaga Márquezová Iguarán de Garciová odvtedy porodila ešte tri ďalšie deti. Toto bola jej prvá cesta do Aracataky odvtedy, ako ju manžel Gabriel Eligio García odviezol žiť do Barranquilly, zanechajúc malého Gabita v starostlivosti Tranquiliny Iguaránovej Cotes de Márquezovej a plukovníka Nicolása Márqueza Mejíu, starých rodičov z matkinej strany. Plukovník Márquez bol veteránom drsnej Tisícďňovej vojny z prelomu storočí, celoživotným prívržencom Kolumbijskej liberálnej strany, ako aj pokladníkom mestskej radnice v Aratacake.

Plukovník a doña Tranquilina rázne odmietali vzťah medzi Luisou Santiagou s pekným Garcíom. Nebol to iba chudobný muž, outsider, ale aj nemanželský miešanec. A čo bolo vari najhoršie zo všetkého, bol to vášnivý prívrženec odpadlickej Konzervatívnej strany. Pracoval sotva pár dní ako telegrafista v Aratacake, keď mu Luisa padla do oka. Bola to jedna z najžiadanejších mladých žien v meste. Rodičia ju síce na väčšinu roka poslali k príbuzným, aby jej divoké poblúznenie zo zvodného príšelca vyhnali z hlavy, no márne. Čo sa týkalo samotného Garcíu, ak dúfal, že si svadbou s plukovníkovou dcérou polepší, sklamal sa. Keď sa mu napokon

predsa podarilo zorganizovať svadbu v regionálnom hlavnom meste Santa Marta, nevestini rodičia sa jej odmietli zúčastniť. A k tomu prišiel o miesto v Aracatake.

O čom asi Luisa premýšľala, keď sa pozerala z okna vlaku? Možno zabudla na to, akou nepríjemnou bude táto cesta. Premýšľala o dome, v ktorom prežila svoje detstvo a mladosť? Ako ju tam príjmu? Jej rodičia. Jej tety. Tak dlho nevidela svoje dve deti: staršieho Gabita a jeho mladšiu sestru Margaritu, ktorá tiež žila u starých rodičov. Keď vlak prechádzal malou banánovou plantážou zvanou Macondo, zapískal. Luisa si ju pamätala z detstva. O pár minút sa vynorila Aracataca. V tieni stanice na Luisu čakal jej otec plukovník... Ako ju privíta?

Nikto nevie, čo jej vtedy povedal. Ale my vieme, čo sa stalo potom.¹ Vo veľkom starom plukovníkovom dome medzitým ženy pripravovali malého Gabita na chvíľu, na ktorú nemal nikdy zabudnúť: „Už je tu, tvoja matka prišla, Gabito. Už je tu. Tvoja matka. Počuješ písať vlak?“ Z neďalekej stanice sa znovu ozvalo zapískanie.

Gabito neskôr povie, že na matku nemá žiadne spomienky. Opustila ho skôr, než si niečo mohol pamätať. Ak mala mať pre neho nejaký význam, tak to bola jej náhla neprítomnosť, ktorú mu starí rodičia nikdy poriadne nevysvetlili, úzkosť, že niečo nie je v poriadku. Samozrejme, že s ním. Kde je starý otec? Starý otec povedal vždy všetko na rovinu. Ale teraz bol starý otec preč.

Potom Gabito počul, ako prišli k druhému koncu domu. Jedna z jeho tiet ho chytila za ruku. Všetko bolo ako v sne. „Tvoja mama je tu,“ povedala mu. Tak teda šiel a o chvíľu uvidel ženu, ktorú nepoznal. Sedela na druhom konci izby, chrbtom k privretému oknu. Bola to pekná dáma v slamenom klobúku a dlhých voľných šatách s rukávmi po zápästia. Ťažko dýchala v poludňajšej páľave. Chlapec bol plný zvláštneho zmätku, pretože to síce bola dáma, na ktorú mu bolo milé sa pozeráť, ale zároveň si uvedomoval, že ju nechce mať rád takým spôsobom, ako mu povedali, že sa miluje matka. Lebo tú človek nemiluje ako starkého so starkou. Ani ako miluje tety.

Dáma povedala: „Vari nevystíkaš svoju matku?“ Potom si ho pritiahla k sebe a objala ho. Voňala tak, že na to nikdy nezabudne. Nemal ani rok, keď ho matka opustila. Teraz mal takmer sedem. Až teraz, pri jej návrate, to pochopil: matka ho opustila. A Gabito sa cez to nikdy nedostane – prinajmenšom preto, lebo nikdy nedokáže čeliť tomu, čo pri tom cítil. A potom ho krátko nato matka znovu opustí.

Luisa Santiaga, plukovníkova zatúlaná dcéra, matka malého Gabita, sa narodila 25. júla 1905 v mestečku Barrancas, ležiacom medzi divokou oblasťou Guajira a hornatou provinciou Padilla, východne od Sierry Nevady. V čase Luisinho narodenia bol jej otec príslušníkom porazenej armády Liberálnej strany, rozprášenej konzervatívami počas kolumbijskej veľkej občianskej vojny, zvanéj Tisícďňová (1899 – 1902).

Nicolás Ricardo Márquez Mejía, starý otec Gabriela Garcíu Márqueza, sa narodil 7. februára 1864 v Riohachi v oblasti Guajira, vyprahnutom, slanom, prašnom meste na severe kolumbijského atlantického pobrežia, miniatúrnom hlavnom meste najdivokejšej oblasti, domove horkokrvných Indiánov kmeňa Guajiro a útočisku pašerákov a pokútnych obchodníkov od koloniálnych čias až dodnes. O Márquezovom živote v mladosti sa toho veľa nevie, s výnimkou toho, že mal iba základné vzdelanie a na istý čas ho poslali so sesternicou Franciscou Cimodoseou Mejíovou na západ do mesta Carmen de Bolívar, ležiaceho južne od majestátneho koloniálneho mesta Cartagena. Obe deti vychovala Nicolásova stará matka z matkinej strany Josefa Francisca Vidalová. Neskôr, keď sa Nicolás po niekoľkých rokoch vráti z túlačiek po celej pobrežnej oblasti, sa Francisca pripojí k jeho rodine a zostane pod jeho strechou až do konca života. Nicolás žil istý čas v meste Camarones na guajirskom pobreží asi pätnásť míľ od Riohache. Legenda tvrdí, že bol predčasne vyspelým účastníkom jednej či viacerých občianskych vojen, ktorými bol pravidelne prešpikovaný život Kolumbie v 19. storočí. Keď sa ako sedemnásťročný vrátil do Riohache, stal sa pod dohľadom svojho otca Nicolása del Carmen Márqueza Hernández a striebrotepcom. Bolo to tradičné rodinné remeslo. Nicolás ukončil základné vzdelanie, ale jeho remeselnícka rodina si nemohla dovoliť platiť mu vzdelanie aj ďalej.

Nicolás Márquez sa však činil aj inak: dva roky po návrate do Guajiry sa mladučký ľahtikársky tulák stal otcom dvoch nemanželských synov, nazývaných v Kolumbii „prírodní“. José María sa narodil v roku 1882 a Carlos Alberto v roku 1884.² Ich matkou bola excentrická riohachská stará dievka menom Altagracia Valdeblánquezová s väzbou na vplyvnú konzervatívnu rodinu, a ktorá bola od Nicolása oveľa staršia. Nevieme, prečo si ju Nicolás nezobral. Obaja synovia dostali matkino priezvisko; obaja boli vychovaní ako tvrdí katolíci a konzervatívci, a to napriek

Nicolásomvu vášnivému liberalizmu. Až donedávna bolo v Kolumbii zvykom, že deti prijímali politickú inklináciu svojich rodičov. Lenže chlapcov nevychovával Nicolás, ale rodina ich matky; a obaja budú neskôr v Tisícďnovej vojne bojovať proti liberálom, teda aj proti svojmu otcovi.

Sotva rok po narodení Carlosa Alberta sa Nicolás ako dvadsaťjedenročný oženil s dievčaťom vo svojom veku. Volala sa Tranquilina Iguarínová Cotesová a narodila sa 5. júla 1863 v Riohachi. Hoci bola nemanželským dieťaťom, nosila mená dvoch popredných konzervatívnych rodín v oblasti. Obaja, Nicolás i Tranquilina, boli očividne potomkami bielych európskych rodín. A hoci bol Nicolás nepolepšiteľným sukničkárom, ktorý sa zaplietal so ženami bez ohľadu na rasu a farbu pleti, základná hierarchia od svetlej po tmavú bude implicitne i explicitne rešpektovaná vo všetkých ich činoch doma i na ulici. A mnoho vecí radšej nikdy nevytiahnu na denné svetlo.

Začnime sa teda predierať dozadu temnými genealogickými labyrintmi, ktoré tak dôverne poznajú čitatelia najznámejšieho románu Gabriela Garcíu Márqueza *Sto rokov samoty*. V tejto knihe ide autor svojou cestou a čitateľom vôbec nepomáha pripomínaním detailov rodinných vzťahov: obvykle sú dané iba krstné mená a tie sa potom obsesívne opakujú po celé generácie. Tak sa z tejto časti knihy stáva pre čitateľa nevyslovená výzva, čím však nepochybne evokuje zmätok a neistotu samého autora ako dieťaťa, keď sa pokúšal nájsť zmysel poprepletanej historickej siete rodinných tradícií.

Taký Nicolás: narodil sa síce ako legitímne dieťa, no nevychovávali ho rodičia, ale stará matka. Isteže, v spoločenstve ľudí z mestečka na hranici, kde sa rozvetvená rodina považovala za koncept bezpečia, nešlo o nič neobvyklé. Ako vieme, ani nie dvadsaťročný splodil dvoch nemanželských synov. Ani na tom nebolo nič neobvyklého. Hneď na to sa oženil s Tranquilinou, ktorá, podobne ako Altagracia, bola ženou z vyššej vrstvy než on sám. Ale aby to bolo v rovnováhe, aj ona bola nemanželským dieťaťom. Ba čo viac, bola súčasne aj jeho prvou sesternicou; aj toto bolo v Kolumbii bežné a dodnes zostáva v Latinskej Amerike bežnejším než v iných častiach sveta. Hoci, isteže, podobne ako nemanželský pôvod, stále si nesie svoju stigmu. Pár mal totiž spoločnú starú mamu Juanitu Hernándezovú, ktorá prišla do Kolumbie zo Španielska v 20. rokoch 19. storočia. Nicolás bol potomkom jej pôvodného, legitímneho vzťahu, kým Tranquilina pochádzala z jej druhého, nemanželského vzťahu

po ovdovení s riohachským kreolom menom Blas Iguarán, ktorý bol od nej o desať rokov mladší. Len o dve generácie neskôr sa jej vnuk a vnučka Nicolás Márquez Mejía a Tranquilina Iguaránová Cotesová, teda priami príbuzní, zobrali v Riohachi. Aj keď mali obaja rôzne priezviská, faktom bolo, že jeho otec a jej matka boli obaja deťmi dobrodružnej Juanity, aj keď od rôznych otcov. Takýto hriešny vzťah mohol priniesť prekliatie, alebo horšie – ako sa v *Sto rokoch samoty* obávajú členovia Buendíovskej rodiny – dieťa s prasačím chvostom na konci rodinnej línie!

Prirodzene, príznak incestu, ktorý zatienuje manželstvo Nicolása a Tranquiliny, nevyhnutne rastie a dodáva konceptu nemanželskosti ďalší, oveľa temnejší rozmer. Neskôr po svadbe Nicolás splodí tucty ďalších nemanželských detí. Pritom je stále príslušníkom prísnej katolíckej spoločnosti, so všetkou jej tradičnou hierarchiou a snobskosťou, kde na najnižšej priečke stoja čierni a Indiáni (ku ktorým sa, samozrejme, žiadna ctihodná rodina nechce priznať, a to napriek faktu, že v takmer každej kolumbijskej rodine, vrátane tých najrešpektovanejších, podobné vzťahy existovali). Táto chaotická zmes rasy a triedy, s toľkými možnosťami vzniku nelegitimity, ale iba s jednou priamou a úzkou cestičkou ku skutočnému rešpektu, je presne ten svet, v ktorom bude o mnoho neskôr vyrastať mladučký García Márquez – svet, ktorého poprepletanosť a pokrytectvo bude zdieľať.

Čoskoro po svadbe Nicolás Márquez opustil tehotnú Tranquilinu Iguaránovú – z patriarchálneho hľadiska to bol najistejší spôsob ako zanechať ženu samú – a strávil pár mesiacov v Paname, ktorá bola v tom čase súčasťou Kolumbie. Pracoval u svojho strýka Josého Mariú Mejíu Vidala. Tam splodí ďalšie nemanželské dieťa, Mariú Gregoriu Ruizovú, so ženou, ktorá bola asi pravou láskou jeho života, krásnou Isabelou Ruizovou. Krátko po narodení svojho prvého legitímneho syna Juana de Diosa v roku 1886 sa však vracia do Guajiry.³ Potom majú Nicolás s Tranquilinou ďalšie dve legitímne deti: Margaritu, narodenú v roku 1889, a Luisu Santiagu, narodenú v Barrancase v júli 1905, aj keď ona sama bude takmer do konca života tvrdiť, že sa narodila v Riohachi. Zrejme, ako sa ukáže neskôr, si myslela, že má čo skrývať. Aj ona sa vydá za manžela z nelegitímneho vzťahu, hoci napokon porodí legitímneho syna menom Gabriel José García Márquez. Nečudo, že v diele Gabriela Garcíu Márqueza je toľko obsesie z nemanželských vzťahov, aj keď v humornej podobe.

Nicolásových sedemnást nelegitímnych detí nepadne strašnou smrťou v občianskej vojne, ako o tom bude neskôr fantazírovať vo svojom